

Jolanta Kondratowicz-Pozorska

Katedra Zastosowań Matematyki

Akademia Rolnicza w Szczecinie

Analiza kierunków rozwoju usług na terenach wiejskich województwa zachodniopomorskiego w latach 2000–2006

Wstęp

W wysoko rozwiniętych krajach relacja pomiędzy zatrudnieniem przy wytwarzaniu produktów a świadczeniem usług stale się zmienia na korzyść tego ostatniego. Wysoka jakość (oraz ilość) usług jest z kolei miernikiem poziomu dobrobytu i bogactwa społeczeństwa. W Polsce stosunek liczby zatrudnionych w usługach do liczby zatrudnionych ogółem w ciągu osiemnastu lat uległ znacznej poprawie. Na początku zmian gospodarczych (tj. w 1989 roku) wynosił on 0,415, w 2007 roku – 0,55. W agrobiznesie, który jest częścią gospodarki, zachodzą analogiczne zmiany. Usługi na rzecz gospodarki żywnościowej zyskują coraz większy udział zarówno pod względem liczby zatrudnionych, jak i w tworzeniu dochodu [Zatrudnieni w Polsce... 2005]. Prawidłowości te mają wolniejszy charakter w porównaniu do prawidłowości zachodzących w całej gospodarce, ale tendencja ich jest stale wzrostowa, co pozwala na stwierdzenie, że zmiany na polskiej wsi idą w pozytywnym kierunku [Kłodziński 1999].

Tematem opracowania jest analiza kierunków rozwoju usług na terenach wiejskich województwa zachodniopomorskiego w latach 2000–2006. W regionie przeprowadzono badania, które miały na celu porównanie stanu usług z roku 2000 ze stanem na 31.XII.2006 roku. Analiza polegała głównie na porównaniu liczby zatrudnionych w poszczególnych rodzajach usług (ogółem na ziemi zachodniopomorskiej i na terenach wiejskich). Kolejny etap badań polegał na przedstawieniu bezpośrednich uwag (ocen) odbiorców usług, tzn. właścicieli gospodarstw rolnych, którzy korzystali lub korzystają z usług oferowanych im w miejscu zamieszkania.

Badania zostały przeprowadzone na próbie losowej liczącej 2500 rolników oraz na podstawie danych zgromadzonych w Wojewódzkim Urzędzie Statystycznym w Szczecinie.

Tereny wiejskie w zachodniopomorskim

Według stosowanej w Polsce klasyfikacji, obszar wiejski to terytorium pozostające poza granicami administracyjnymi miast. W Unii Europejskiej i OECD o rozróżnieniu pomiędzy obszarami wiejskimi i miejskimi decyduje gęstość zaludnienia. W Unii Europejskiej przyjmuje się za obszar wiejski ten teren, jeżeli wskaźnik zagęszczenia ludności wynosi poniżej 100 osób na kilometr kwadratowy, a w OECD – poniżej 150 osób [Wilkin 2003, s. 23].

Na dzień 31.XII.2006 roku w województwie zachodniopomorskim na terenach wiejskich zamieszkiwało około 525 tysięcy osób, które stanowiły 31% populacji ludności tego regionu. W omawianym województwie można wyróżnić dwie tendencje:

- a) zmniejsza się ogólna liczba ludności (2000 r. – 1 697 935 osób, na koniec 2006 r. – 1 692 838 osób);
- b) zwiększa się natomiast liczba ludności zamieszkującej tereny wiejskie (2000 r. – 514 956 osób, 2006 r. – 524 573 osoby).

Jeżeli przyjmie się, że kierunki rozwoju gospodarki można przedstawić poprzez udział zatrudnionych w poszczególnych sektorach, to tabela 1 przedstawia sytuację umacniania się sektora usług w województwie zachodniopomorskim. Na znaczeniu traci sektor określany jako rolnictwo (spadek o 6,5 punktu w ciągu sześciu lat), natomiast zyskują pozostałe. Najwyższy wzrost zatrudnienia obserwuje się w usługach, zarówno rynkowych (wzrost o 3,6 punktu) jak i nierynkowych (o 2,5).

Zatrudnienie w przemyśle i budownictwie wykazuje tendencję rosnącą, ale w znacznie wolniejszym tempie aniżeli usługi.

Oprócz zatrudnienia jest wiele innych parametrów, które wpływają na zróżnicowanie obszarów wiejskich pod względem rozwoju społeczno-gospodarczego. W literaturze przedmiotu podkreśla się, że rozwój terenów wiejskich zale-

Tabela 1

Ludność województwa zachodniopomorskiego zatrudniona w poszczególnych sektorach gospodarki

Sektory	Procent zatrudnionych [%]	
	2000 rok	2006 rok
Rolnictwo, łowiectwo i in.	15,5	9,0
Przemysł i budownictwo	27,7	28,1
Usługi rynkowe	38,6	42,2
Usługi nierynkowe	18,2	20,7

Źródło: Opracowanie własne na podstawie Rocznika Statystycznego Województwa Zachodniopomorskiego – 2007, WUS, Szczecin 2007.

ży od skumulowanych efektów czynników takich jak struktura demograficzna, poziom infrastruktury ekonomicznej, edukacji czy sieci osadniczej [Rosner 2002]. Traktując te kryterium jako punkt wyjścia można ocenić na podstawie danych prezentowanych w opracowaniu Wojewódzkiego Urzędu Statystycznego [Rocznik Statystyczny... 2007], że województwo zachodniopomorskie można podzielić na dwa obszary. Pierwszy z nich obejmuje tereny wiejskie w takich gminach, jak: Szczecin, Koszalin, Kołobrzeg, Świnoujście, Międzyzdroje, Police, Goleniów, Gryfino i Dobra Szczecińska, drugi – pozostałe tereny określane jako typowo rolnicze. W regionie I, który obejmuje tereny wiejskie położone w bezpośrednim sąsiedztwie dużych aglomeracji miejskich, wszystkie parametry charakteryzują się wyższymi wartościami aniżeli w regionie II.

Usługi we współczesnej gospodarce

Usługa jest dowolnym działaniem, jakie jedna strona może zaoferować innej. Jest to działanie nienamacalne i nie prowadzi do jakiegokolwiek własności [Sztucki 1998, s. 335]. Na wzrost znaczenia usług mają wpływ przemiany we współczesnym życiu ludzi, które można zaobserwować w następujących obszarach: demograficznym, społecznym, gospodarczym i politycznym. Szerzej na ten temat piszą liczni autorzy prac ekonomicznych badający zmiany w usługach [Współczesna ekonomika usług 2005, s. 18–19 i 59–61]. Sektor usług oddziałuje zarówno na produkcję, wymianę, konsumpcję, jak i na życie ludności współczesnego świata. Usługi spełniają dwa rodzaje funkcji: gospodarcze i pozagospodarcze. Na terenach wiejskich szczególnego znaczenia nabierają funkcje gospodarcze, a wśród nich obsługi procesów wytwórczych, bytowe, socjalne, kulturotwórcze i oświatowe, administracyjno-organizatorskie oraz badawczo-rozwojowe (wszystkie będą szerzej omawiane w dalszej części pracy).

Rozważając inne formy podziału funkcji usług w gospodarce narodowej należy dostrzec ich istotną rolę w dynamizowaniu wzrostu gospodarczego mierzonego przyrostem dochodu narodowego. Usługi wpływają na procesy zachodzące w gospodarce poprzez kształtowanie poziomu czynników tworzących dochód, m.in. realizowanie inwestycji, prowadzenie badań i rozwój naukowo-techniczny. W sektorze usług zapotrzebowanie na pracowników stale rośnie, ale nie bez znaczenia pozostają ich kwalifikacje oraz predyspozycje psychologiczne i charakterologiczne. Na terenach wiejskich rozwijające się usługi napotykać właśnie na barierę związaną z wykształceniem i predyspozycjami psychofizycznymi kandydatów do pracy [Zatrudnieni... 2005, s. 38–44].

Przyjęcie w dalszej części pracy klasyfikacji usług, która obejmowałaby: handel hurtowy i detaliczny, naprawy; hotele i restauracje; transport, gospodar-

kę magazynową i łączność; pośrednictwo finansowe; obsługę nieruchomości, wynajem i działalność związaną z prowadzeniem interesów; administrację publiczną, obronę narodową i gwarantowaną prawnie opiekę socjalną; edukację; ochronę zdrowia i opiekę socjalną; pozostałą działalność: komunalną, socjalną i indywidualną; gospodarstwa domowe zatrudniające pracowników; organizacje i zespoły międzynarodowe, jest bardzo trudne w realizacji. Dlatego też trzy ostatnie pozycje zgrupowano jako pozostałą działalność usługową.

Rozwój sektora usług jest spowodowany wieloma czynnikami. Można wśród nich wymienić (Payne 1996, s. 17–20):

- Wydłużenie się średniej długości życia na świecie – wzrost liczby ludzi w wieku emerytalnym. Powoduje to wzrost zapotrzebowania np. na usługi medyczne czy turystyczne (związane z zagospodarowywaniem czasu wolnego przez ludzi starszych).
- Wzrost liczby mieszkańców miast. Czynnikiem ten ma wpływ na rozwój takich usług, jak usługi komunikacji miejskiej czy usługi kulturalne (kina, teatry itd.).
- Wzrost liczby kobiet aktywnych zawodowo – ma to wpływ szczególnie na rozwój sektora usług gastronomicznych i zapotrzebowanie na usługi typu opieka nad dzieckiem.
- Poprawa jakości życia – zwiększenie się dochodów gospodarstw domowych, m.in. z powodu wzmożonej aktywności zawodowej kobiet, co oznacza dodatkowy dochód dla gospodarstwa domowego. Zwiększony fundusz swobodnej decyzji może być przeznaczany na usługi typu edukacja, sport czy podróże.
- Postęp technologiczny w zakresie komunikacji i przemieszczania się – szczególnie silny wpływ tego czynnika można zaobserwować na przykładzie rozwoju sektora usług turystycznych.

Obserwując zaawansowanie rozwoju gospodarki nie wolno zapominać, że wysoki udział zatrudnionych w usługach wcale nie musi oznaczać, że dany kraj osiągnął równie wysoki poziom w ogólnym rozwoju gospodarczym. Wiele usług rozwija się, ponieważ społeczeństwa nie stać na zakup nowych produktów.

O rozwoju gospodarki nie świadczą całe sektory, lecz poszczególne ich działy, np. usługi doradcze, biotechnologia, doradztwo itp.

Oceniając tempo i poziom rozwoju usług można zaobserwować wzrost ich znaczenia w ogólnej gospodarce polskiej. W 2000 roku usługi wytworzyły około 61,3% ogólnej wartości dodanej brutto, w 2001 już 64,8%. W roku 2006 współczynnik ten lekko opadł do poziomu 63,9%. W 2000 roku w usługach zatrudnionych było około 47% zatrudnionych, w 2006 roku już 53% wszystkich pracujących, a jeżeli ostatnią wartość przyjąć jako 100% to aż 44% przypada na zatrudnionych w handlu i usługach, hotelach i restauracjach oraz w szeroko

rozumianym transporcie i gospodarce magazynowej, 26% – na pośrednictwo finansowe, obsługę nieruchomości i firm, kolejne 30% przypada na zatrudnionych w pozostałych formach usług.

Materiał badawczy i wnioski

Na terenach województwa zachodniopomorskiego w 2006 roku pracowało 499,9 tysiąca osób, z tego zaledwie 23%, tj. 115 tysięcy osób mieszkało na terenach wiejskich, ale tych którzy mieszkali i pracowali na terenach wiejskich jest niespełna 46,5 tys. osób. W 2000 roku udział pracujących na terenach wiejskich był jeszcze niższy i wynosił 19% ogółu pracujących w regionie. W województwie zachodniopomorskim w 2006 roku PKB wynosił 38 143 mln zł i był wyższy od PKB z roku 2000 o 2,8%.

Znaczenie usług w gospodarce badanego województwa i na jego terenach wiejskich zbadano dwoma sposobami. Pierwszy polegał na porównaniu liczby zatrudnionych w poszczególnych rodzajach usług oferowanych na terenie całego województwa oraz ze szczególnym uwzględnieniem terenów wiejskich. Dane przedstawiono w postaci tablicy (tab. 2), którą sporządzono na podstawie danych Wojewódzkiego Urzędu Statystycznego. Druga metoda badawcza polegała na wyłonieniu próby losowej liczącej 2,5 tys. pełnoletnich mieszkańców terenów wiejskich, których głównym zajęciem jest rolnictwo. Ankietowani udzielili odpowiedzi na dwa zasadnicze pytania:

- które rodzaje usług dostępne są na terenach wiejskich oraz
- z których usług chętnie korzystają zachodniopomorscy rolnicy.

Z Rocznika Statystycznego Województwa Zachodniopomorskiego z roku 2007, który przedstawia dane na koniec 2006 roku wynika, że w całym regionie w usługach rynkowych pracowało 210,7 tys. ludzi, natomiast w usługach nierynkowych zatrudnionych było 103,7 tys. pracowników. Jest to wzrost w przypadku usług rynkowych o 12,9% i spadek dla usług nierynkowych o 7,3% w stosunku do roku 2000. Na terenach wiejskich sytuacja przedstawia się analogicznie. Wzrasta znaczenie usług rynkowych (o ok. 60%), spada – usług nierynkowych (–13,5%). Widoczne są zmiany pod względem zatrudnienia w strukturze usług. Są one charakterystyczne zarówno dla całego województwa, jak i tylko dla terenów wiejskich. Zdecydowanie wzrasta zatrudnienie w handlu i usługach, hotelach i restauracjach, szeroko rozumianym transporcie, pośrednictwie finansowym i obrocie nieruchomościami. Spada w edukacji i ochronie zdrowia. Jedynie zatrudnienie w administracji publicznej na terenach wiejskich spada, a w całym regionie rośnie.

Tabela 2

Zatrudnienie w usługach w województwie zachodniopomorskim w roku 2000 i 2006

Wyszczególnienie	Liczba pracujących			
	2000 rok		2006 rok	
	Województwo (w tys. os.)	Tereny wiejskie (w tys. os.)	Województwo (w tys. os.)	Tereny wiejskie (w tys. os.)
Ogółem	463,7	37,9	499,9	46,5
W usługach:	295,2	18,94	314,3	20,2
1. Handel i naprawy	81,9	1,96	89,3	2,97
2. Hotele i restauracje	15,1	1,0	17,7	1,53
3. Transport, gospodarka magazynowa i łączność	33,7	0,5	35,7	0,79
4. Pośrednictwo finansowe	10,3	0,08	11,5	0,18
5. Obrót nieruchomościami	28,7	0,5	39,6	1,2
6. Administracja publiczna i ubezpieczenia	27,4	2,7	29,1	2,5
7. Edukacja	52,1	8,6	43,8	7,2
8. Ochrona zdrowia i opieka społeczna	32,2	2,9	30,7	2,6
9. Pozostałe	13,8	0,7	16,55	1,2

Źródło: Opracowanie własne na podstawie Rocznika Statystycznego Województwa Zachodniopomorskiego – 2007, WUS, Szczecin 2007.

Obserwowana sytuacja wskazuje, że podmioty świadczące usługi nierynkowe, czyli te, które odgrywają istotną rolę w przebiegu procesów rozwoju społeczno-kulturalnego danego społeczeństwa, ze względu na zasadę nieodpłatności lub częściowej odpłatności borykają się z problemami finansowymi (na skutek braku odpowiedniego wsparcia ze strony państwa). Aby funkcjonować w gospodarce, podmioty te zmniejszają koszty funkcjonowania, głównie poprzez redukcję zatrudnionych. W ciągu siedmiu lat w omawianym sektorze pracę straciło około 8000 ludzi, z tego 2000 na terenach wiejskich.

Usługi rynkowe, będące przedmiotem kupna-sprzedaży i posiadające swoją cenę, mają odwrotną tendencję – rozwijają się. Na terenie województwa wzrost liczby zatrudnionych w rynkowych usługach wyniósł 14,8%, tj. zatrudniono dodatkowo około 27 tysięcy osób, na terenach wiejskich wzrost wynosił ponad

60%, tj. pracę w usługach znalazło ponad 3 tys. osób. Są to osoby zatrudnione przede wszystkim w handlu i naprawach (ok. 1 tys.), obrocie nieruchomościami (0,7 tys.), hotelach i restauracjach (ok. 0,5 tys.) oraz transporcie i pośrednictwie.

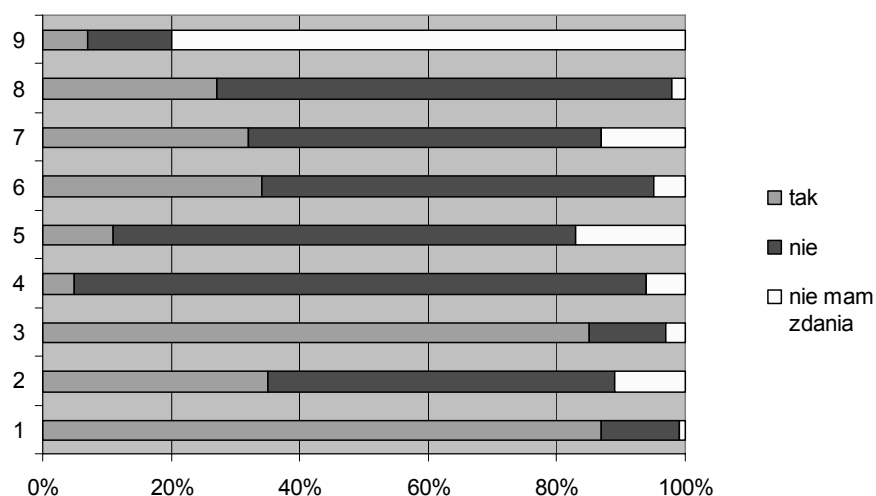
Jednak kiedy podsumowano oceny dotyczące dostępności usług dla rolników (lub ogólniej: mieszkańców wsi), jak i odpowiedzi potwierdzające, z którego rodzaju usług rolnicy korzystają najczęściej w życiu codziennym, okazało się, że wcześniej opisana sytuacja rozwojowa usług nie jest już pozytywnie oceniana (rys. 1 i 2).

Numery od 1–9 na osi OY na obu poniższych wykresach odpowiadają kolejnym rodzajom usług, które wyszczególniono w tabelicy 2. Dla przykładu numer 3 oznacza usługi transportowe, gospodarkę magazynową i łączność. Ankietowani mieli możliwość wypowiedzenia się na badany temat w sposób zwięzły udzielając odpowiedzi na postawione pytania tylko:

„Tak” – co oznacza dostępność usług na terenach wiejskich (rys. 1) lub korzystanie z usług świadczonych na tym terenie (rys. 2);

„Nie” – co oznacza brak dostępności usług na terenach wiejskich (rys. 1) lub brak możliwości korzystania z danych usług (rys. 2);

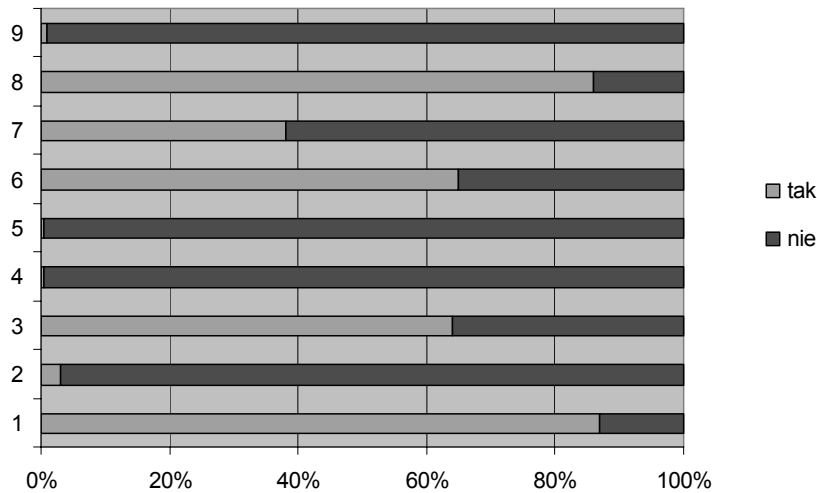
Natomiast odpowiedź „nie mam zdania” dotyczyła tylko rysunku 1. Podawana była wówczas, gdy ankietowany nie interesował się ofertą usługową. Odpowiadający mogli także udzielić dodatkowych informacji lub umieścić komentarz do opisywanej sytuacji w części zatytułowanej „uwagi”.

Rysunek 1

Dostępność usług dla zachodniopomorskich rolników

Źródło: Opracowanie własne.

Rysunek 2

Usługi, z których rolnicy korzystają w życiu codziennym

Źródło: Opracowanie własne.

Wysoki poziom zatrudnienia w handlu i naprawach to przede wszystkim zasługa handlu, bowiem z napraw na terenach wiejskich korzysta tylko 21% badanych. Podobnie ocenione zostały usługi nazwane hotele i restauracje. Tylko 3% przyznało, że korzysta z tego rodzaju usług. Poziom cen oferowanych usług jest nieadekwatny do dochodów rolników, stąd przeświadczenie ankietowanych, że skierowane są one przede wszystkim do mieszkańców miast. Wszyscy ankietowani przyznali, że podmioty zajmujące się transportem, magazynowaniem oraz dystrybucją są coraz liczniejsze i świadczą usługi po cenach dostosowanych do możliwości mieszkańców wsi. Stąd aż 64% przyznało, że korzysta z tych usług. Zaobserwowany optymistyczny wzrost zatrudnienia w dwóch kolejnych grupach usług (patrz tab. 2), tj. w pośrednictwie finansowym oraz obsłudze nieruchomości i firm, nie znajduje potwierdzenia w ocenie rolników. Tylko 0,5% odpowiedzi zawierało potwierdzenie, że usługi te są przydatne dla mieszkańców wsi. Natomiast niepokój budzi analiza ankiet dotycząca oceny usług nierynkowych. Rolnicy prawie w 72% ocenili, że między 2000 a 2006 rokiem obserwuje się ograniczenie dostępności tych usług dla mieszkańców wsi. Ośrodki zdrowia i szkoły są przenoszone do okolicznych miast i miasteczek lub świadczone zakres usług jest redukowany do niezbędnego minimum. Tymczasem rolnicy przede wszystkim korzystają z usług nierynkowych. Udział odpowiedzi potwierdzających korzystanie z nich przekracza 60%. Jedynie edukacja miała poniżej 50%, ale wynika to z faktu, że wśród badanych było niewiele osób mających dzieci w wieku szkolnym.

Zakończenie

Analiza zmian zatrudnienia w sektorze III, tj. usługowym, w województwie zachodniopomorskim wskazuje, iż nie jest on homogeniczny pod względem procesów zachodzących na rynku pracy. Wykazany wzrost zatrudnienia w usługach (tab. 1) to przede wszystkim wzrost zatrudnienia w usługach rynkowych, które wymagają odpłatności. W usługach nierynkowych regionu możliwe jest wyodrębnienie dziedzin, w których zatrudnienie rośnie, oraz tych, w których liczba pracujących spada. Do pierwszej grupy należą wszystkie wyszczególnione rodzaje usług oprócz edukacji i ochrony zdrowia, które to charakteryzują się spadkiem zatrudnienia. Na terenach wiejskich spadek zatrudnienia jest obserwowany we wszystkich usługach określanych jako nierynkowe (tab. 2). Według rolników utrudnia to działalność gospodarczą i codzienne życie.

Porównując oceny usług rynkowych dokonane przez rolników należy podkreślić, że istnieją znaczne różnice pomiędzy dostępnością usług świadczonych na terenach wiejskich a możliwościami rolników, wyrażonymi poprzez korzystanie z tych usług. W sytuacji, kiedy za usługę należy zapłacić, najczęściej wybierają oni tylko te z oferowanych usług, które są niezbędne w życiu codziennym, np. szeroko pojmowany handel i transport. Powstające hotele i restauracje nie są przeznaczone dla rolników, ale dla gości z zewnątrz. Natomiast te rodzaje usług, które są związane z pośrednictwem i obrotem nieruchomościami, pomocą prawną oraz obsługą firm są niezauważane przez rolników. Powodem tego stanu jest zbyt niski poziom możliwości finansowych rolników, których nie stać na korzystanie z tego typu usług.

Rolnicy chcieliby więcej form usług określanych jako nierynkowe w miejscach swojego zamieszkania. Uważają, że ich systematyczne likwidowanie (zmniejszane zatrudnienie w tych rodzajach usług) pogarsza warunki życia rolników i ich rodzin. Rolnicy uznają, że są odsuwani od osiągnięć i udogodnień XXI wieku, a negatywne skutki tego zjawiska będą zauważalne już w niedalekiej przyszłości. Odpowiadający zwrócili uwagę, że młodzi ludzie nie chcą zajmować się rolnictwem i mieszkać z dala od dużych miast między innymi dlatego, że gospodarka rolna jest gorzej postrzegana w społeczeństwie, dodatkowo nisko opłacana, wobec czego gospodarzy nie stać na szereg usług upraszczających czynności domowe oraz produkcję i dystrybucję produktów rolnych.

Literatura

BUKOWSKI M. (red.): *Zatrudnienie w Polsce 2005*. Departament Analiz i Prognoz Ekonomicznych MGiP, Warszawa 2005.

- FLEJTERSKI S., PANASIUK A., PERENC J., ROSA G.: *Współczesna ekonomika usług*. PWN, Warszawa 2005.
- KŁODZIŃSKI M.: *Aktywizacja gospodarcza obszarów wiejskich*. IRWiR PAN, Warszawa 1999.
- Rocznik Statystyczny Województwa Zachodniopomorskiego – 2007*, WUS, Szczecin 2007.
- PAYNE A.: *Marketing usług*. PWE, Warszawa 1996.
- ROSNER A. (red.): *Typologia wiejskich obszarów problemowych*. IRWiR PAN, Warszawa 2002.
- SZTUCKI T.: *Encyklopedia marketingu*. Agencja wydawnicza Placet, Warszawa 1998.
- WILKIN J. (red.): *Podstawy strategii zintegrowanego rozwoju rolnictwa i obszarów wiejskich w Polsce*. Wyd. Uniwersytet Warszawski, Warszawa 2003.

ANALYSIS OF DIRECTIONS OF SERVICES DEVELOPMENT IN RURAL AREAS OF WEST POMERANIAN REGION IN YEARS 2000–2006

Abstract

The paper presents analysis of directions of services development in rural areas in areas of West Pomeranian region in years 2000–2006. In this region there was research, by which author wanted to compare status of services from 2000 with status of services at the end of 2006. Analysis consists mostly of comparison of amount of employees in particular services (general in West Pomeranian and in rural areas).

Next step was to present notes to service receivers, meaning owners of farms that were using or still use the services delivered in their place of living. Research was done on random probe in amount of 2500 farmers. There was also used data from Main Statistical Office of Szczecin (Wojewódzki Urząd Statystyczny w Szczecinie).

Development of services in rural areas in eyes of farmers is definitely different from level of service development in towns and cities.